

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКА ПРОБЛЕМА БЕЗМОВНОСТІ (МОВЧАННЯ) В АСКЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ЛАТИНСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА

Розглядається проблема безмовності (мовчання) як важливої складової практики християнського аскетизму. Досліджується використання практики безмовності (мовчання) в умовах оновлення католицької духовності. Акцентується увага на необхідності повернення до джерел християнської традиції на шляху духовного вдосконалення.

Ключові слова: аскетизм, безмовність (мовчання), внутрішня тиша.

Постановка проблеми. Чернечій духовності притаманна строга аскетичність. Іншими словами, аскетизм – більш висока і напружена духовність. У всіх світових релігіях необхідною передумовою досягнення трансценденції (лат. *transcendere* – переступати) є безмовність, яка на шляху духовного вдосконалення веде до внутрішньої тиші. Як зазначає о. Лоренс Фрімен OSB, внутрішня тиша є вихідним станом або станом «розширеного сприйняття».

Дана тема на сьогодні є малодослідженою, оскільки довгий час була закрита та не отримала належної розробки у вітчизняних філософських дослідженнях і тому є **актуальною**.

Рівень дослідження проблеми. На даний час публікації на цю тему у вітчизняному релігієзнавстві поодинокі і є головним чином оглядом зарубіжних досліджень. Хотілося б відзначити тих дослідників, хто вивчає проблему «безмовності» («мовчання»). Це Колодний А., Яроцький П., Филипович Л., Климов В., Кривобочок О., Захаров А., Захарова М. та інші.

Метою даної роботи є дослідження проблеми безмовності як важливої складової аскетичної традиції латинського чернецтва.

Об'єктом дослідження є латинські чернечі ордени. **Предметом** дослідження – практика безмовності в контексті християнської традиції.

До основних **завдань** дослідження відносимо:

1. Аналіз безмовності як складової християнського аскетизму.
2. Дослідження форм використання практики безмовності у католицизмі.
3. Визначення необхідності навернення до джерел християнської традиції з метою духовного удосконалення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у розвитку християнського аскетизму та практики безмовності відіграли праці і діяння Антонія Великого, Павла Фівейського, Пахомія Великого, Василя Великого, Амвросія Медіоланського, Аврелія Августина, Іоана Касіана, Бенедикта Нурсійського та ін. В католицизмі безмовність стала невід'ємною складовою аскетичної традиції, що формувалась на основі духовної спадщини Отців Церкви.

«А Господь у Своїм храмі святім, – мовчи перед обличчям Його, уся земле!» (Ав. 2:20), – знаходимо в Книзі пророка Авакума [1, с. 939]. Отці Церкви та видатні християнські богослови також підкреслюють важливість безмовності в контексті релігійного світосприйняття: «Диявол любить шум, Христос любить безмовність» (Амвросій Медіоланський); «Гляньте, мої любі, яка сила в мовчанні. [...] Саме завдяки мовчанню освячувались святі, саме завдяки мовчанню сила Бога в них перебувала і саме завдяки мовчанню їм були об'явлені таїни Бога» (Аммонас, учень св. Антонія Великого); «Ісусу взагалі не потрібні книжки і вчителі, аби навчати душі. Він, Учитель вчителів, навчає у тиші, без слів... Я ніколи Його не чула, тільки чую, що є в мені, кожної миті, веде мене і підказує, що маю сказати чи зробити. Саме тоді, коли це мені потрібно, я відкрила світло, якого раніше не бачила. Звичайно, воно приходить не під час молитви, а швидше між щоденними заняттями...» (Св. Тереза від Дитятка Ісуса) [12].

Особливий глибинний зміст в наші дні мають релігійні страждання данського філософа і теолога XIX ст. Сьорена К'єркегора, який вважав, що релігійність – це результат найбільшої внутрішньої тиші і мовчання: «Все должно совершаться в безмолвной тишине. В ней таится обоготворяющая сила» [7]. Актуальними також є слова священника-трапіста Томаса Мертона OCS про те, що світ «забув про радість мовчання, спокій самотності, який у деякій мірі є необхідним для досягнення повноти життя».

Сучасну епоху дослідники визнають по-різному: як епоху глобалізації, постіндустріальну епоху, епоху «інформаційного вибуху» тощо. Разом з цим, ми живемо в епоху тотального шуму, оскільки сучасна цивілізація характеризується дуже сильними зовнішніми подразниками.

Вплив зовнішнього світу призводить до дезінтеграції та вводить людину у стан приголомшеності. Наодинці з собою ми страждаємо через нестачу інтегральності, внутрішнього центру. Пригадуючи слова, що «нет ничего более ценного, чем покой разума и длительная чистота сердца» (авва Іоан) та «в покое мысли завоёвывается Царство Божие» (авва Піамун), ми покликані до пошуку спокою розуму (грец. *Nesychia*), що веде до глибокого заспокоєння. Чистота серця веде до чистоти розуму, отримуючи: сталість (*stabilitatis*); непохитність (*immobilitatis*); інтегральність, нероздільність (цілісність) (*integritas*); спокій (*tranquilitas*). Кожен з нас перебуває в пошуках власної сутності [9].

Існує світ зовнішній, де панує шум і суєта, але також існує світ внутрішній, де панує тиша і цілісність. Не можна знайти зовні те, що знаходиться всередині. Мова йде про внутрішню цілісність, про сходження в глибину самого себе, туди, де знаходиться джерело нашого буття. Ми створені для внутрішнього життя, яке протікає на тій глибині, куди не може дійти шум, спричинений потоком зайвої інформації ззовні. Адже внутрішній досвід, порівняно із зовнішньою узгодженою реальністю, відіграє більш важливу роль.

Папа Іван Павло II у «Листі до родин» зауважив, що деякі елементи нашої цивілізації хворі. В одній із своїх промов він цитує домініканського містика Майстера Екхарта: «Выйти за грань себя ... и позволить Богу быть Богом в нас» [11]. Як зазначає католицький священник о. Йозеф Августин SJ, однією з проблем, що заважає створити атмосферу внутрішньої тиші і зосередження є сучасна аудіовізуальна цивілізація (*cywilizacja audiowizualna*) [13]. Але для людини, яка є суспільною істотою, спілкування також потрібне і корисне. Добре слово важливіше за подарунки, – каже нам Біблія. Існують також і негативні види тиші. Кожна людина постійно відчуває жагу самотності і спілкування, тому необхідно задовольняти обидві ці потреби, оскільки може виникати небезпека, що в результаті все це призведе до тієї згубної самотності, якою є ізоляція від інших. Натомість практика безмовності допомагає людині надати своїм думкам більш обмеженої і екзистенціальної форми.

В праці «Учение святого Бенедикта и современность» автор як приклад наводить слова французького мандрівника Алена Кола, який здійснив навколосвітню подорож та сказав про самотність наступне: «Никогда одиночество не было для меня препятствием. Быть может потому, как я думаю, что у меня была внутренняя жизнь, которая меня вполне насыщала. Я никогда не чувствую себя одиноким. Мысленно я вместе с теми, с кем связан семейными и дружескими узами. Физически я отправляюсь в путешествие один, но эти узы могут растягиваться до бесконечности и никогда не рвутся» [2, с. 114-116].

Безмовність буває тілесною і духовною. Тілесна безмовність є зовнішньою, що пов'язана з фізичною складовою, а духовна – внутрішньою, пов'язаною з ментальною складовою. В християнській практиці внутрішня тиша і зовнішнє мовчання є необхідними умовами справжнього внутрішнього навернення і щоденної молитви. Католицький єпископ Хью Гілберт OSB звертає увагу на те, що «творити тишу» – це імператив. У свою чергу, зовнішня тиша закликає нас творити тишу внутрішню. Нашому світу необхідні місця безмовності і тиші, яка, наскільки це можливо, повинна домінувати в самій церкві. Папа Бенедикт XVI наголошував, що мовчання є необхідним для розрізнення важливого і правильного. Завдяки цьому можна ділитися роздумами та думками, що дає можливість автентичного, спільного пізнання. Але необхідне відповідне середовище, своєрідна

«екологічна система», де б підтримувалася рівновага між мовчанням, словами, зображеннями та звуками [10]. Саме в безмовності досягається релігійний аскетизм.

Християнський аскетизм (від грец. Ἀσκησις – вправа, подвиг) розглядається як концепція і певний спосіб життя, що являє собою систему духовних і фізичних зусиль, направлених на досягнення моральної досконалості, спасіння душі і більш глибоке спілкування з Богом. Досягнення християнського ідеалу аскетизм вбачає на шляху посвячення Богові життя, радикально наслідуючи євангельські ради, посту, молитви, стримання тілесних прагнень тощо. В залежності від конкретної мети та культурно-історичних умов, аскетизм практикується у широкому діапазоні – від поміркованих до крайніх форм [5, с. 378-382].

Однією з форм посвяченого Богові життя в Католицькій Церкві є чернецтво (від грец. μοναχός – «монах», від μονάζω – бути одному, жити усамітнено). Чернече життя – явище багатогранне. Як релігійний феномен чернецтво відомо не лише християнству. Ідея безшлюбності, зречення від мирських благ і відокремлення від світу заради досягнення досконалості і служіння ідеалам, досяжним лише шляхом самозречення й усамітнення, зустрічається у релігіях Сходу, серед грецьких філософів епохи еллінізму, а також в деяких суспільно-релігійних течіях пізнього іудаїзму (наприклад, есеї, терапевти) [6, с. 380]. Однак у християнстві чернецтво набуло особливого значення і досягло виняткового розвитку. Історія чернецтва вражаюча – вона розкриває дивовижну здатність чернечого життя розвиватися і пристосовуватися до різних соціальних, політичних, культурних і церковних обставин. Чернецтво збагатило всю Церкву своїм духовним досвідом, пробудивши в ній більш гостре усвідомлення різноманітних аспектів християнського існування. Різноманітні духовні рухи при своєму зародженні завжди зверталися до чернечої традиції, беручи в ній те краще, що лягало в її основу, визначало її самобутність.

Оновлення католицької духовності в епоху Відродження, передумовою якого став рух *devotio moderna* («нове благочестя»), викликало зміну акцентів в практиці західної аскези до внутрішнього, духовного аспекту. Різні форми аскези з'явилися одночасно з виникненням нових чернечих орденів та конгрегацій, зокрема, Товариства Ісуса. У фомуванні нової аскетичної практики важливу роль відіграли духовні вправи засновника цього ордену св. Ігнатія Лойоли – іспит совісті та духовні роздуми. Поряд з цим розвивалися аскетичні традиції споглядальних орденів і конгрегацій. Напрямок у духовному житті таких чернечих згромаджень як трапісти, кармеліти, редemptористи і пасіоністи характеризувався аскезою, основою на самозреченні і покаянні.

У Катехизмі Католицької Церкви зазначено: «Духовний поступ передбачає аскезу та умиртвлення, які поступово приводять до життя в мирі і радості блаженств» (п. 2015). Християнська традиція, що наголошує на важливості сфокусувати себе і допомагає перемогти розсіяність розуму – це розважання (медитація) та контемплативна молитва (*oratio mentalis*). Контемплативна молитва – це мовчання, «символ прийдешнього світу» (Св. Ісаак Ниневійський, Містичні трактати, 66.), або «мовчазна любов» (Св. Іван від Хреста, Лист, 6.) (п. 2717) [4]. Молитва, в першу чергу, не є говорінням людини, а відкриванням себе на Боже слово. Бог промовляє в тиші, тому що крик є вираженням насилля. Устами пророка Осії Єгова освідчує: «Тому то ось Я намовлю її, і попроваджу її до пустині, і буду говорити до серця її» (Ос 2:16) [1, с. 903].

Церква також має традицію глибокої медитації. В західній християнській традиції медитація (від лат. *meditatio* – роздум) – це різновид споглядальної молитви, розмірковування над істинами віри, євангельськими сюжетами або подіями церковної історії, що має за мету прийняття конкретного вольового рішення [6, с. 277-280]. Деякі східні релігійні типи медитації в міру проникнення на Захід часто лишалися лише релігійною складовою і адаптувалися до суто земних цілей (психологічної рівноваги і т. д.). Сьогодні термін «медитація» має багато не лише релігійних, але й світських смислових відтінків, від техніки занурення всередину власного «я» для набуття самоконтролю до зосереджених роздумів на певну тему.

Східна традиція медитації тісно пов'язана з ісихазмом, що практикує умну або Ісусову молитву. Схожі риси з цими традиціями християнського Сходу присутні в духовних вправах св. Ігнатія Лойоли. В контексті духовних вправ медитація – це будь-яка спроба усвідомити зміст віри з метою викликати в душі почуття любові і таким чином спонукати волю до зусиль на досягнення блага, що споглядається в молитві.

Ігнатіанські реколекції (лат. recollection – відновлення) є харизмою Товариства Ісуса. Сьогодні одним із центрів християнської медитації в Україні є реколекційний дім блаженного о. Йоана Бейзима, яким опікується орден єзуїтів. Необхідною умовою дотримання духовних вправ є зовнішнє і внутрішнє мовчання, що сприяє самозаглибленню та відстороненню. Зменшення зовнішніх подразників допомагає виявити подразники внутрішні.

В одному з інтерв'ю о. Олег Кривобочок SJ зауважує, що раніше релігія притягувала до себе як елемент культури, традиції, натомість сьогодні людина стає більш індивідуальною. Він зауважує, що християнство – це не тільки Біблія, таїнства, доктрина, а й конкретні люди: «Людина – це якість, а не форма, отже людяність – це процес. В релігії людину притягує не наука, доктрина, знання, а насамперед внутрішній досвід. Для людини важливе не лише отримання правильних знань про Бога, а й те, що відбувається «всередині» [13].

Важливою складовою духовних вправ є те, що, зберігаючи індивідуальність людини, наголошується, яке особливою умовою молитви є свобода, оскільки примушення когось до зовнішнього мовчання позначене певною формою насилля, що, в свою чергу, породжує неприйняття і бунт. Змусити ж до внутрішнього мовчання взагалі неможливо.

Реколекційне мовчання є дуже цінним, бо в ньому проявляється те, ким ми є насправді. Виходить назовні внутрішній неспокій, незадоволення, загублення, почуття жалю і кривди, велике почуття провини, гнів, комплекси неповноцінності, хворі амбіції. «Коли входимо у внутрішню тишу і зовнішнє мовчання, то «входимо у конфронтацію з багатьма питаннями, які стосуються вірогідності нашої екзистенції, дієвості нашої активності й автентичності щоденного життя» – зауважує Томас Мертон OCR. У тиші проявляється все те, що нам вдається здушити галасом, сильними враженнями, сексуальними прагненнями, споживацтвом і поверхневим стилем життя. Томас Мертон OCR писав: «Якщо любиш правду, то полюби й мовчання. [...] Тільки в тиші можемо дійти до згоди зі своїм внутрішнім «я» [...] Ми повинні розпізнати потребу освоїтися з собою самими для того, аби вийти до інших не тільки з маскою ввічливості, але й зі справжнім заангажуванням і автентичною любов'ю». «Перебуваючи в тиші й медитації, входимо «в повне пієтизму слухання і споглядання, досвід і вразливість на те, що дійсно є», – пише німецький богослов Лютц ПІ [3].

Різновидом споглядальної молитви, відомої з часів ранніх християн, є християнська медитація в традиції священника-бенедиктинця о. Джона Мейна OSB, яку продовжує його учень о. Лоренс Фрімен OSB. Община Християнської Медитації являє собою так званий «монастир без стін». Медитація тут розглядається як шлях прийняття дару нашого власного буття, а безмовність – як найважливіший відгук людини по відношенню до таємниці Бога, до Його вічності [8, с. 99]. Традиція вчить одночасно задовольнятися обома формами безмовності: безмежним почуттям Його присутності і кінцевим відчуттям Його відсутності.

В світлі християнської духовності трансцендентність розглядається як «динамічний рух за межі самих себе, в якому ми залишаємо позаду всі обмежуючі нас фактори, входячи в силу Христа в істинно творчий розвиток нашого власного буття». Звідси випливає одне з визначень молитви, яке дає о. Джон Мейн OSB – «здійснена трансцендентність»: «Відвертаючись від всього гріховного, ми знаходимо себе в Творці. І, знаходячи себе в Творці, ми знаходимо гармонію з усім творінням».

Людина повинна відмовитися від ілюзії пристосування, звикання до легкості і вульгарності. Щодня потрібно «здійснювати паломництво» до своєї внутрішньої істини, до глибинного джерела світла, що існує в нашому серці – сприйнятті вищого світу. Саме таким чином людина знову може віднайти себе, свій неповторний вигляд, оскільки за своєю глибиною сутністю вона одна, monos – чернець. Німецький католицький богослов Карл Ранер наголошував, що «християнин завтрашнього дня повинен бути містиком».

Висновок. У сьогоднішньому деперсоналізованому і позбавленому коренів культури світі людина отримує можливість переосмислити надбання християнської чернечої традиції, духовний розвиток в межах якої характеризується, насамперед, поверненням до простоти в здійснюваних практиках на шляху духовного вдосконалення. Пов'язана синергетичним чином практика безмовності, самозаглиблення та відкритість до зовнішнього світу веде до отримання внутрішнього досвіду, глибшого розуміння себе та світу і супроводжує людину на шляху вічного пошуку істини. Об'єктивне неупереджене вивчення даної проблеми дозволить подолати негативні історичні стереотипи, сприятиме набуттю та розвитку духовних здібностей і моральних якостей у суспільстві.

Література

1. Біблія: Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське Біблійне Товариство. – 1991. – 1255 с.
2. Ж. де ла Круа. Учение святого Бенедикта и современность // Simvol. – Paris. – 1983/ – № 10. – С. 106-122.
3. Ігнатіанська духовність (сайт о. Олега Кривобочка SJ) // Офіційний сайт – Режим доступу: <http://oleh-sj.com/>
4. Катехизм Католицької Церкви // Офіційна сторінка. – Режим доступу: http://catechismus.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=1
5. Католическая энциклопедия: в 5-ти т. // За ред. о. Григория Цёрох OFMConv – Т. 1. А-З – М.: Издательство Францисканцев, 2002. – 1906 с.
6. Католическая энциклопедия: в 5-ти т. // За ред. о. Григория Цёрох OFMConv – Т. 3. М-П. – М.: Издательство Францисканцев, 2007. – 1910 с.
7. Кьеркегор С. Афоризмы эстетика / Перевод с датского П.П. Ганзена. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 7-32.
8. Лоренс Фримен OSB. Внутренний свет. Путь христианской медитации. – К.: Кайрос, 2010. – 147 с.
9. Міжнародне Товариство Християнської Медитації (The World Community for Christian Meditation) // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.wccm.org.ua/about.html>
10. Послання Святішого Отця Бенедикта XVI на 46-ий Всесвітній день соціальної комунікації, 24 січня 2012 р.
11. Промова Папи Івана Павла II для учасників конференції, присвяченій Адріанн Спейр (Adrienne von Speyr).
12. Свята Тереза від Дитяти Ісуса і Пресвятого Обличчя. Історія однієї душі. – К.: Кайрос, 2010. – 284 с. – Режим доступу: <http://teresastory.oleh-sj.com/>
13. Józef Augustyn SJ. Uzdrawienie z poczucia krzywdy. Wydawnictwo WAM, Kraków 2012, переклад о. Олега Кривобочка SJ. – Режим доступу: <http://oleh-sj.com/DV/DV-Z-4-1.html>

Olena Danyliuk

Philosophical and theological problem of «silence» in the ascetic tradition of Latin monasticism

The article deals with the problem of silence as an important component of the practice of Christian asceticism. It deals with the use of the practice of silence in the renewal of the Catholic spirituality. The emphasis is on the need to return to the sources of the Christian tradition in the way of spiritual development.

Keywords: asceticism, silence (silence), inner silence.

Елена Данилюк

Философско-богословская проблема безмолвия (молчания) в аскетической традиции латинского монашества

Рассматривается проблема безмолвия (молчания) как важной составляющей практики христианского аскетизма. Исследуется использование практики безмолвия (молчания) в условиях обновления католической духовности. Акцентируется внимание на необходимости возвращения к истокам христианской традиции на пути духовного совершенствования.

Ключевые слова: аскетизм, безмолвие (молчание), внутренняя тишина.